ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNI IJTIMOIY MAISHIY HAYOTGA YO‘NALTIRISH TEXNOLOGIYASI ORQALI O‘QUVCHILARNI OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH

NIYAZAXUNOVA NARGIZAXON BOYMIRZAYEVNA
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
Surdopedagogika va maxsus pedagogikaning
klinik asoslari kafedrasi o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA: *Eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalarni ijtimoiy va maishiy hayotga yo‘naltirish texnologiyasi orqali og‘zaki nutqini rivojlantirish bugungi kunda muhim pedagogik va psixologik vazifa hisoblanadi. Ushbu texnologiya maxsus pedagogik yondashuvlar, individual va guruh mashg‘ulotlari, interaktiv o‘yinlar, simulyatsiyalar hamda kommunikativ mashqlar orqali bolalarning so‘z boyligini, talaffuz qobiliyatini va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.*

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muntazam va tizimli mashg‘ulotlar bolalarda og‘zaki nutqning tez rivojlanishiga, ijtimoiy muhitda mustaqil faoliyat ko‘rsatish qobiliyatining oshishiga va umumiy kommunikativ ko‘nikmalarni mustahkamlashga yordam beradi.

Shu bilan birga, texnologik vositalar va maxsus metodik materiallar bolalarning motivatsiyasini oshiradi va o‘quv jarayonini qiziqarli, interaktiv va samarali qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: *eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, og‘zaki nutq, ijtimoiy ko‘nikmalar, maxsus pedagogika, kommunikativ mashqlar, interaktiv texnologiya, nutq rivoji, inkluziv ta’lim, motivatsiya, individual yondashuv.*

KIRISH

Eshitishitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni ijtimoiy va maishiy hayotga yo‘naltirish hamda og‘zaki nutqini rivojlantirish bugungi kunning muhim pedagogik masalalaridan biridir. Bunday bolalar uchun kommunikatsiya va nutq ko‘nikmalarini shakllantirish murakkab jarayon bo‘lib, maxsus pedagogik yondashuv va tizimli texnologik metodlarni talab qiladi.

Kirish qismida avvalo eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari, ularning og‘zaki nutq qobiliyatidagi kechikish sabablari va ijtimoiy hayotga integratsiyalashuvdagi qiyinchiliklar ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, maxsus pedagogik texnologiyalar, interaktiv mashg‘ulotlar va individual yondashuv bolalarning so‘z boyligini oshirish, talaffuzni yaxshilash va ijtimoiy muhitda mustaqil faoliyat ko‘rsatish qobiliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati ta’kidlanadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish ularning ijtimoiy integratsiyasi, o‘quv jarayoniga faol jalb qilinishi va kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorgarligini ta’minlashda asosiy omil hisoblanadi. Shu bois pedagogik texnologiyalarni tizimli va metodik jihatdan qo‘llash ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Pedagogik va surdopedagogik ilmiy tadqiqotlarda eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish jarayoni maxsus texnologiyalar bilan tizimli olib borilishi kerakligi ko‘p marta ta’kidlangan. Masalan, 2025-yil 17-aprelda chop etilgan ilmiy maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning og‘zaki nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish texnologiyalari suhbatlar, o‘yinlar va nutqning fonetik jihatlarini rivojlantirish usullari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda individual yondashuv va surdoterapiya metodlarining qo‘llanilishi bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini oshiradi.

Surdopedagogika va maxsus pedagogika bo‘yicha 2025-yil 22-oktabrda e’lon qilingan ilmiy konferensiya maqolasida og‘zaki nutqni rivojlantirish bo‘yicha korreksion-pedagogik ishlar batafsil yoritilgan. Unda turli korreksion mashg‘ulotlar, nutq modellari va til boyligini shakllantirish texnologiyalari ta’lim jarayoniga kiritilganda bolalarda so‘z tanlovi va ifoda qobiliyatining sezilarli darajada o‘sishi qayd etilgan.

Shuningdek, eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqni rivojlantirishda daktil nutqi barmoqlar yordamida harflar va so‘zlarni ifodalash usuli ham muhim vosita sifatida ko‘riladi. 2026-yil 24-yanvarda chop etilgan maqolada daktil nutqining pedagogik ahamiyati ta’kidlanib, bu metoda bolalarning lingvistik qobiliyatlarini mustahkamlash va so‘z boyligini oshirishda samarali ekanligi yoritilgan.

Ilmiy nazariya va amaliyotda surdopedagogik yondashuv texnologiyalari eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarga ijtimoiy muhitda ishtirok etishni o‘rgatadi. Masalan, suhbat va muloqot jarayonlarida maxsus rolli o‘yinlar, nutqga yo‘l qo‘yilgan xatoliklarni tuzatish mashqlari, vizual-kinestetik texnikalar bolalarning birinchi nutq ko‘nikmalarini mustahkamlashda o‘ta muhimdir. Bu holat pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlarda ko‘p qayd etiladi.

Tadqiqotchilar og‘zaki nutqni rivojlantirish texnologiyalarining ijtimoiy hayotga yo‘naltirishdagi ahamiyatini ham yoritadilar. Nutqni rivojlantirish ko‘nikmalari mustaqil muloqot, do‘stona munosabatlar, ta’lim jarayonida faol qatnashish va maishiy muhitda o‘z fikrini ifoda etish qobiliyatini oshiradi. Surdopedagogika metodikasida bu jarayonlar stratifikatsiyalangan mashg‘ulotlar va kompleks terapevtik yondashuv orqali amalga oshiriladi.

Shu tarzda, eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashning texnologik yondashuvlari analitik, korreksion va interaktiv mashg‘ulotlarni o‘z ichiga oladi. Nutq va kommunikativ malakalarni shakllantirish pedagogik jarayoni surdopedagoglar, logopedlar va maxsus ta’lim mutaxassislari tomonidan

tizimli ravishda rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Bunda individual va guruh mashg‘ulotlari, darslar, kommunikativ o‘yinlar va nutqni fonetik jihatdan mustahkamlovchi texnikalar asosiy o‘rin egallaydi.

Surdopedagogika bo‘yicha taniqli olim Professor Dilshod Rahmonov o‘z maqolalarida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish jarayonini pedagogik va psixologik integratsiya sifatida qaraydi. U bolalarning nutqiy faoliyati nafaqat til bilish darajasiga, balki ijtimoiy interaktsiya va muhit bilan muloqotga bog‘liqligini ta’kidlaydi. Nutqni shakllantirish texnologiyasi bu tilni fonetik jihatdan to‘g‘ri o‘rganish, so‘z boyligini kengaytirish va nutqning kommunikativ vazifalarini chuqur anglashga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvdir. Professor Rahmonov nutqni rivojlantirishda vizual-lingvistik vositalarni qo‘llashning samaradorligini alohida qayd etadi, chunki bunday usullar bolalarning qiziqish darajasini oshiradi hamda amaliy nutq mashg‘ulotlarini boyitadi.

Maxsus ta’lim o‘qituvchisi Farruxaxon Umarova o‘z tadqiqot maqolasida nutqni rivojlantirish texnologiyalarini maktab amaliyotida qo‘llashning tashkiliy jihatlarini yoritadi. U og‘zaki nutqni shakllantirish bo‘yicha mashg‘ulotlarni guruh va individual formatda olib borish zarurligini ta’kidlaydi, chunki bu bolalarga o‘zaro muloqot qilish, fikr almashish va til ishlatish ko‘nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Umarova nutq mashg‘ulotlarini interaktiv o‘yinlar, rolli vazifalar va real hayotiy vaziyatlar asosida tashkil etishni pedagogik samaradorlik deb ataydi. U nutqni o‘rgatish jarayonida ijtimoiy muhitga mos bo‘lgan kommunikativ mashqlar bolalarning nutq madaniyatini oshirib, ularni hayotda faolroq ishtirok etishga tayyorlashini qayd etadi.

Surdopedagogika sohasidagi erkin tadqiqotchilardan biri Jamshid Akbarov nutqni rivojlantirish bo‘yicha pedagogik texnologiyalarni ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil etadi. Akbarovning ilmiy ishlari shuni ko‘rsatadiki, og‘zaki nutqni shakllantirish jarayoni til o‘rganishni

tashqaridan takrorlashdan ko‘ra murakkabdir: bu jarayon bolaning ijtimoiy orientatsiyasini, o‘zini ifoda etish ishonchini va kommunikativ strategiyalarini mustahkamlash bilan uzviy bog‘liq. U bolalarga interaktiv metodlar orqali nutqni muntazam qo‘llashni tavsiya qiladi, chunki bu metodlar nutq fonetikasini chuqur o‘zlashtirish bilan birga, bolalarni mustaqil kommunikatsiyaga rag‘batlantiradi.

Boshqa bir erkin izlanuvchi Nilufar Sobirova tadqiqotlarida eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutq rivojlanishida ota-onalarining roli muhim ekanini ta’kidlaydi. U bolalar uy sharoitida til mashqlarini kuchaytirish, so‘z boyligini kengaytirish va tushuncha ustida ishlashni doimiy amaliyotga aylantirish zarurligini ko‘rsatadi. Sobirovaning fikricha, pedagogik texnologiyalar nafaqat professional sharoitda, balki uy-oilaviy muhitda ham bolalarning til faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Surdopedagogika va maxsus pedagogikaning klinik asoslari amaliy jarayonlar jadvali.

Jarayon bosqichi	Amaliy mazmuni	Klinik maqsad va ahamiyati
Diagnostik tekshiruv	Eshitish qobiliyatini, nutq rivojlanishini va psixo-emotsional holatni tahlil qilish	Bolaning nutq va muloqot qobiliyatini aniqlash, individual reja tuzish
Individual pedagogik yondashuvni belgilash	Bolaning o‘ziga xos xususiyatlariga mos metod va mashg‘ulotlar tanlash	Nutq va kommunikativ ko‘nikmalarni samarali rivojlantirish
Prelingvistik mashqlar	Eshitish va vizual qobiliyatlarni	Nutqning asosiy psixomotor tayanchini

Jarayon bosqichi	Amaliy mazmuni	Klinik maqsad va ahamiyati
	rivojlantiruvchi mashqlar, barmoq harakatlari	shakllantirish, til o‘rganishga tayyorlash
Fonetik mashqlar	Talaffuz va tovushlarni o‘rganish mashqlari, fonemani aniqlash va takrorlash	Nutqning fonetik jihatdan to‘g‘ri shakllanishi, talaffuzni yaxshilash
So‘z boyligini shakllantirish	Rasmlar, predmetlar va situatsiyalar orqali so‘z tanlash va ifodalash	Nutq boyligini kengaytirish, ifoda qobiliyatini oshirish
Kommunikativ mashqlar	Suhbat, rolli o‘yinlar, ijtimoiy vaziyatlarda nutqni qo‘llash	Ijtimoiy muloqotga moslashish, muloqot qobiliyatini rivojlantirish

XULOSA

Surdopedagogika va maxsus pedagogikaning klinik asoslari bo‘yicha olib borilgan amaliy jarayonlar eshitish qobiliyati zaif bo‘lgan bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Jadvalda keltirilgan bosqichlar diagnostik tekshiruvdan boshlab, individual yondashuvni belgilash, prelingvistik va fonetik mashqlar, so‘z boyligini oshirish, kommunikativ va interaktiv mashg‘ulotlar orqali nutqni amalda qo‘llashgacha tizimli va samarali pedagogik jarayonni tashkil etadi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, nutqni rivojlantirish jarayoni nafaqat til va talaffuzni shakllantirishga, balki bolalarning ijtimoiy integratsiyasi, muloqot qobiliyati, o‘zini ifoda etish va motivatsiyasini oshirishga ham xizmat qiladi. Individual va guruh mashg‘ulotlarining uyg‘un qo‘llanilishi bolalarning nutq

faoliyatini mustahkamlash, so‘z boyligini kengaytirish va ijtimoiy hayotga moslashuvini tezlashtiradi.

Shu tarzda, surdopedagogik texnologiyalar va maxsus pedagogikaning klinik asoslari bolalarni ijtimoiy va maishiy hayotga tayyorlash, og‘zaki nutqini rivojlantirish va kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirishning samarali vositasi ekanligi ilmiy jihatdan tasdiqlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Rahmonov, D.** „Surdopedagogika va maxsus pedagogika: klinik va amaliy jihatlar“. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2021.
2. **Umarova, F.** „Eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashning pedagogik metodikasi“. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
3. **Akbarov, J.** „Surdopedagogik yondashuv va ijtimoiy integratsiya“. Samarqand: Pedagogika va sog‘liqni saqlash nashriyoti, 2022.
4. **Sobirova, N.** „Og‘zaki nutqni rivojlantirishda ota-onaning roli“. Toshkent: Maxsus pedagogika nashriyoti, 2019.